

فصل سوم

ویژگی های فرهنگی استان کردستان

درس نهم : مردم‌شناسی فرهنگی استان

به تصاویر زیر نگاه کنید : از این تصاویر چه چیزهایی می‌توان دریافت؟

شکل ۱-۳- بخش‌هایی از ویژگی‌های فرهنگی کردها

از جاذبه‌های مهم استان کردستان ویژگی‌های فرهنگی کم نظیر آن است. این ویژگی‌ها بیشتر در عناصر فرهنگی همانند زبان، لباس، موسیقی، جشن‌ها، مراسم خاص و صنایع دستی نمایان شده و به صورت پویا در زندگی مردم جاری‌اند. این عناصر هویت ما را تشکیل می‌دهند. در این درس می‌خواهیم شما را با مهم‌ترین ویژگی‌های فرهنگی مردم کردستان آشنا کنیم.

● منشأ نژادی کردها

کردها مردمانی آریایی‌نژاد که از طایفه‌های مادی ترکیب شده و رفته رفته در کوهستان‌های ماد قدیم (محدوده رشته کوه‌های اسپس روژ یا زاگرس) مسکن گزیده‌اند.

کردستان بر اساس متون تاریخی و کاوش‌های باستان‌شناسی نخستین اقامتگاه اقوام آریایی بوده که پیشینیان آن‌ها به هزاره سوم قبل از میلاد می‌رسد. بخشی از این اقوام (نیاکان کردهای امروزی) در منطقه شرق و جنوب دریاچه ارومیه ساکن شدند و نخستین دولت آریایی را به نام «ماد» در سرزمین ایران به وجود آوردند.

● زبان

زبان مردم کردستان، کردی و یکی از شاخه‌های زبان مادی است که خود جزء خانواده زبان‌های هند و اروپایی به حساب می‌آید.

به علت وسعت زیاد مناطق کردنشین، این زبان دارای شاخه‌های اصلی و گونه‌های فرعی متعددی است. این تنوع زبانی موجب غنای شعر، ادبیات و موسیقی کُردی شده است؛ به طوری که بسیاری از منظومه‌های کُردی از حدود یک صد سال پیش به زبان‌های مختلف ترجمه شده است. لازم به ذکر است که برخی از بزرگان کرد که از آنها آثاری به زبان کُردی به جای مانده است عبارتند از: علی حریری قرن ۱۵ میلادی، ملای بانه‌ای قرن ۱۵، ملای جزیری و احمد خانی قرن ۱۷ میلادی، اغلب داستان عاشقانه «مم و زین» احمد خانی با رومئو و ژولیت شکسپیر مقایسه می‌شود. جدول زیر شاخه‌های اصلی و گونه‌های فرعی زبان کُردی را نشان می‌دهد.

● مردم شهر یا روستای محل زندگی شما با کدام شاخه اصلی و گونه فرعی زبان کُردی تکلم می‌کنند؟

برای مطالعه

جدول ۱-۳- شاخه‌های اصلی و گونه‌های فرعی زبان کُردی

ردیف	شاخه اصلی	گونه‌های فرعی
۱	کرمانجی شمالی	با ۶ گونه: جزیره‌ای، هکاری، بایزیدی، بوتانی، شم‌دینانی و بادینانی
۲	کرمانجی جنوبی (سورانی)	با چهار گونه: مکریانی، سورانی، اردلانی و جافی
۳	کرمانشاهی - لری	با دو گونه: «کرمانشاهی» و «لری، لکی، فیلی، کلهری، بختیاری»
۴	گورانی - زازایی	با دو گونه: هه‌ورامی و زازایی

در کردستان ایران از دیرباز، ادبیات کُردی با زبان سورانی رایج بوده و انتخاب آن به عنوان زبان نوشتاری کُردی علل فراوانی دارد که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

- ۱- کثرت تعداد کردهایی که در ایران به این لهجه سخن می‌گویند
 - ۲- آسان بودن، روانی و بختگی این لهجه نسبت به سایر لهجه‌ها
 - ۳- آشنایی سایر کردها با این لهجه و تدریس و کتابت آن از دیر باز
- گفتنی است که جهت نگارش زبان کُردی در ایران از رسم الخط فارسی با تعدادی علائم قراردادی خاص استفاده می‌شود.

● دین و مذهب

دین کردها چه قبل از اسلام و چه در دوره‌های اسلامی با سایر اقوام ایرانی مشترک بوده است. طبق اسناد و آثار به دست آمده قبل از اسلام بیشتر مردم کردستان زردشتی بوده‌اند و امروزه اکثریت مردم این استان، مسلمان و سنی مذهب بوده و در انجام آداب و مناسک دینی از فقه امام شافعی پیروی می‌کنند. گروهی هم پیرو مذهب تشیع بوده که اکثریت آن‌ها در شرق استان ساکن هستند. ضمن اینکه تعداد قلیلی نیز با پیروی از سایر ادیان (یهودی و مسیحی) و فرق و مذاهب وجود دارند. باید یادآور شد یکی از دستاوردهای عظیم انقلاب اسلامی در این استان اتحاد بین مسلمانان و سایر مذاهب بوده که باعث تحکیم و همبستگی بیشتر بین مردم شده است.

بیشتر بدانیم

از فرق مشهور تصوف در کردستان، می‌توان به دو فرقه «نقشبندیه» و «قادریه» اشاره کرد. آنها بر ارزش‌های عرفانی و سیر و سلوک عارفانه تأکید دارند. پیروان این دو فرقه روزهای خاصی از هفته در تکایا و خانقاه‌ها مناسک و مراسم ویژه خود را برگزار می‌کنند.

● لباس و رابطه آن با عوامل جغرافیایی و فرهنگی

لباس بارزترین نماد فرهنگی و از نیازهای نخستین انسان در طول تاریخ بوده است و نوع و مدل آن در کشورهای مختلف دنیا با یکدیگر تفاوت دارد. لباس کردی که تابع مقتضیات محیط و شیوه زندگی مردم منطقه است، از تنوع بسیار زیادی برخوردار است. این لباس از عناصر بسیاری تشکیل یافته است که بعضی از اجزای آن با لباس اقوام مجاورشان مشترک‌اند و برخی دیگر مشخصاً کردی‌اند. اجزای پوشاک زنان و مردان کرد شامل تن پوش، سربوش و پای‌افزار است. ساخت و کاربرد هر یک از این اجزا بسته به فصل، نوع کار و معیشت و مراسم و جشن‌ها با یکدیگر تفاوت دارد. هر چند نوع پوشاک نواحی مختلف کردستان مانند هه‌ورامان، سقز، بانه، گروس، سنندج، مریوان و ... متفاوت است اما از نظر پوشش کامل بدن، همه با هم یکسان‌اند. پیش از ورود پارچه، کفش‌های خارجی و سایر محصولات داخلی به استان کردستان، بیشتر پارچه‌ها و پای‌افزار مورد نیاز توسط بافندگان و دوزندگان محلی بافته و ساخته می‌شد.

از نظر بافت پارچه، منطقه سقز، و از نظر ساخت پای‌افزار (گیوه یا کلاش) و شال، هه‌ورامانات و آبادی‌های پیرامون کوهستان شاهو از عمده‌ترین نواحی تولید و صدور آن در استان به شمار می‌روند.

شکل ۲-۳- نمونه‌ای از لباس مردم کرد

فعالیت

* برای آشنایی بیشتر با لباس مردان و زنان شهرستان محل زندگی خود گزارشی تهیه کنید و به کلاس ارائه

دهید.

• جشن‌ها و اعیاد

آیین‌هایی که در میان مردم کردستان مرسوم است، در برگیرنده جشن‌ها و اعیاد مذهبی، قومی و باستانی است که ریشه در باورهای مذهبی و تاریخی این مردم دارند. این جشن‌ها و اعیاد در بین مردم استان ما به عنوان پدیده‌ای اجتماعی و فرهنگی دارای سابقه‌ای تاریخی است که موجبات همبستگی و همیاری اجتماعی را در بین مردم فراهم آورده است. کردها در هر یک از جشن‌های ملی و مذهبی، فعالیت‌های زندگی، کارهای تولیدی، زراعت، دامداری، کوچ و ... مراسم و مناسک خاصی دارند. برخی از این مراسم تقریباً همانند سایر مناطق ایران برگزار می‌شود.

از مهم‌ترین آیین‌های مذهبی نیز می‌توان به اعیاد فطر و قربان که دارای اهمیت خاصی‌اند، اشاره کرد. همچنین میلاد پیامبر اکرم (ص) به عنوان روزی خجسته همراه با مراسم مولودی خوانی و نواختن دف دارای جایگاه ویژه‌ای در میان مردم استان است که در تمام طول ماه ربیع‌الاول برگزار می‌شود. گذشته از آن، جشن معراج پیامبر و شب برات (جشن نیمه شعبان) نیز جزء اعیاد باشکوه این منطقه است.

شکل ۳-۳- مولودی خوانی

* به نظر شما برگزاری و حفظ این آیین‌های مذهبی،

چه نقشی در تعمیق باورهای دینی جوانان دارد؟

مهم‌ترین و عمومی‌ترین جشنی که در میان مردم کردستان مرسوم است، برگزاری جشن نوروز است. جشن نوروز که یک مراسم سنتی و باستانی است، در اقصی نقاط کردستان به صورت خودجوش همراه با مراسم موسیقی حماسی (ههل پرکی) و برپایی آتش برگزار می‌گردد.

• از جمله بازی‌ها و نمایش‌هایی که مقدمه نوروز

است، مراسم میرنوروزی (میرمیرین یا امیربهداری) و

کوسه‌گردی است. چنانچه اطلاعاتی در مورد این مراسم دارید، برای همکلاسی‌های خودتان بیان کنید.

مراسم و جشن‌های سنتی دیگری نیز در میان کردها دیده می‌شود که ریشه در باورهای اساطیری و ادیان باستانی آن‌ها دارد. برگزاری جشن عروسی پیر شالیار از آن جمله است. جشن عروسی پیر شالیار مراسمی بسیار کهن است که با تغییرات زیادی که در طی زمان در آن به وجود آمده است، ریشه‌های کهن اساطیری خود را به خوبی حفظ کرده است. این مراسم در دو نوبت (هفته دوم اردیبهشت و هفته دوم بهمن هر سال) طی مراسم باشکوهی در روستای ههورامان تخت برگزار می‌شود.

ویژگی‌های فرهنگی استان

شکل ۴-۳- مقبره پیر شالیار در هورامان تخت - سروآباد

شکل ۵-۳- مراسم آیینی عرفانی پیر شالیار تخت - سروآباد

مراسم پیرشالیار در میان مردم کردستان به ویژه منطقه هورامان از جایگاه خاصی برخوردار است و ریشه در باورهای دینی مردم منطقه دارد. این مراسم بسیار کهن که تحت عنوان «چه‌ژنه و پیری» (عروسی پیر شالیار) است، در هفته دوم بهمن ماه که مصادف با جشن سده است، طی مراحل و رسومات خاصی در روستای هورامان تخت برگزار می‌شود و ادامه آن نیز در نیمه فصل بهار مصادف با ۱۵ اردیبهشت در آرامگاه پیرشالیار (تزدیکی روستای هورامان تخت)، تحت عنوان مراسم «کومسای» برگزار می‌شود. گفتنی است که بازدید از این مراسم اکنون جنبه کشوری و حتی بین‌المللی پیدا کرده است؛ به طوری که جمع کثیری از علاقه‌مندان، روزنامه‌نگاران و محققان داخلی و خارجی به هنگام برگزاری مراسم در میان بازدیدکنندگان دیده می‌شوند.

بیشتر بدانیم

• موسیقی

استان کردستان یکی از غنی‌ترین استان‌های کشور از نظر موسیقی است که به حق باید آن را مهد و جایگاه موسیقی ایرانی قلمداد کرد؛ زیرا موسیقی کردی با موسیقی‌های باستانی ایران نسبتی تمام و کمال دارد. در میان انواع بی‌نظیر موسیقی کردی، «هوره» و «شمشال» از همه قدیمی‌ترند. موسیقی کردی اغلب از یک ویژگی بارز برخوردار است و در عین این که حالتی رزمی و کوبنده دارد، جنبه‌های ملایم و آرام فراوانی نیز دارد. کردها موسیقی را جزئی از زندگی خود می‌دانند و در همه آیین‌ها و مراسم ملی، سوارکاری و سوگواری‌های سنتی از آن استفاده می‌کنند. وجود گروه‌های مختلف موسیقی در استان و استادان برجسته موسیقی در تهران و شهرهای بزرگ کشور که برخاسته از استان کردستان‌اند، این استان را به یکی از مراکز مهم موسیقی کشور تبدیل کرده است. در حال حاضر بسیاری از ملودی‌ها و آهنگ‌های کردی در موسیقی اقوام خاورمیانه شنیده

می‌شود و این به علت تأثیرگذاری و غنی بودن موسیقی کردی در کنار موسیقی همسایگان خود است.

با توجه به غنی بودن انواع موسیقی کردی در بین ملل خاورمیانه، در زیر به کاربرد چند مورد از آنها اشاره می‌کنیم:
الف) بیت: از انواع مقامات کلاسیک کردی می‌باشد که از آن بیشتر برای بازگویی داستان‌های حماسی استفاده می‌شود.
ب) سیاجمانه: از دیگر آوازهای سنتی موسیقی کردی محسوب می‌شود که در بیشتر مواقع برای بیان مسایل عرفانی از آن استفاده می‌شود.

ج) هوره: از این نوع موسیقی در سوگواری و عزاداری استفاده می‌گردد.

لاووک، حیران و چمری از انواع دیگر موسیقی کردی محسوب می‌شوند.

• بازی‌های محلی

از قدیم، بازی‌های مختلفی در میان کودکان و نوجوانان کرد رایج بوده است و برخی از این بازی‌ها قدمت چند هزار ساله دارند که هم‌اکنون نیز در مناطق کردنشین انجام می‌شود. بازی هر منطقه با منطقه دیگر فرق دارد و این بازی‌ها، کودکان را به کار و تلاش بیشتر وادار می‌کند و به آن‌ها تحرک و شادی می‌بخشد. از جمله این بازی‌ها می‌توان به بازی قلعه شکنی، قم‌چان، گوروا بازی، زیر کلاهی، کول‌به‌رکی، گویزان و ... اشاره کرد.

* در محل زندگی شما کدام نوع بازی‌ها در میان کودکان و نوجوانان رایج است؟ یکی از آن‌ها را انتخاب و جدول زیر را کامل

کنید:

نوع بازی	
تعداد بازیکنان	
وسایل بازی	
هدف بازی	
آثار بازی	
شرح بازی	

• فرهنگ شفاهی (ادبیات و فولکلور کردی)

فولکلور مجموعه عقاید و آداب و رسوم و افسانه‌ها و ترانه‌های محلی و تصنیف‌های عوامانه هر قوم و ملتی است. فولکلور پیشینه‌ای تاریخی کهن دارد و از هزاران سال پیش تاکنون نسل به نسل به ما رسیده است. فولکلور کردی بسیار وسیع و فوق‌العاده غنی است. گنجینه فولکلور کردی را باید در ترانه‌ها، لالایی‌ها، ضرب‌المثل‌ها، سخنان ساده و متداول، معماها و چیستان‌ها و ... یافت.

بیشتر بدانیم

✓ **ترانه‌ها:** کردستان سرزمین ترانه‌ها و آهنگ‌هاست و در هر منطقه آن صدها آهنگ، ترانه، بیت و ... وجود دارد. ترانه‌ها در فرهنگ کردی جایگاه ویژه‌ای دارند؛ زیرا ترانه‌ها به عنوان گنجینه‌ای ارزشمند و مستندی محسوب می‌شوند که احساسات و باورهای سیاسی، اجتماعی، مذهبی، عاطفی و ... مردم را نسبت به مسائل مختلف فردی و اجتماعی بیان می‌کنند. بخش مهمی از فولکلور کردی در ترانه‌های بومی و محلی تجلی می‌یابد که مانند داستان‌های غنایی ریشه در فرهنگ اقوام دارد. ترانه‌های کردی شامل اشعار فولکلور کردی است. این ترانه‌ها زاده ذوق و سلیقه روستائینان است که از طریق آن می‌توان به عادات و آداب و رسوم و سنن مردم کرد پی برد. برخی از انواع ترانه‌های کردی عبارت‌اند از: ترانه‌های مذهبی، ترانه‌های کار، ترانه عشق و ...

* در محل زندگی شما کدام یک از ترانه‌ها بیشتر رایج است؟ گزارشی از آن تهیه کنید و به کلاس ارائه دهید.

✓ **لالایی‌ها:** بخشی از ادبیات شفاهی سرزمین ماست که در مناطق مختلف کردستان توسط مادران با ذوق و دروزن‌های ساده سروده می‌شود و هدف آن آرامش روح فرزند خود در حین خواباندن اوست. لالایی‌ها نخستین ارتباط کلامی و رابطه هم‌سخنی مادر با کودک‌اند که موجب آرامش جسم و روح مادر و کودک می‌شود. وجود کودک تا آنجا برای مادر عزیز و باارزش است که نه تنها با جان و دل از او مراقبت می‌کند، بلکه از خدا و بزرگان دین هم یاری می‌خواهد.

* از طریق مصاحبه با افراد آگاه، نمونه‌هایی از لالایی‌های کردی را جمع‌آوری و به کلاس ارائه دهید.

✓ **ضرب‌المثل‌ها:** ضرب‌المثل‌ها، جلوه‌هایی ارزشمند از فرهنگ مردم استان ماست که در درون خود رویدادهای تاریخی، تجارب، هنجارها و ارزش‌های جامعه را در بر می‌گیرد و از نسلی به نسل دیگر انتقال می‌یابد. ضرب‌المثل‌ها به طور مختصر و کوتاه با آمیزه‌ای از طنز و کنایه مطالب آموزنده را به طور غیر مستقیم به مخاطبان خود انتقال می‌دهند و جان کلام و لب مطلب را با شیوایی و زیبایی و در اوج فصاحت بیان می‌کنند. ادبیات کردی در این زمینه بسیار وسیع و غنی است.

چند نمونه از ضرب‌المثل‌های کردی

– گاو‌سن له چاوی خوی دا نابینی ده‌رزی له چاوی خه لکا ته‌بینی؛ یعنی: گاو آهن را در چشم خود نمی‌بیند، سوزن را در چشم دیگران می‌بیند.

– له هه‌ر لاییکه و بای بیت شه‌ن ته‌کات؛ یعنی: از هر طرف که باد بوزد او خرمن را باد می‌دهد.

– وه کاسه چه‌ور هیچ ناگریته خوی؛ یعنی: مانند کاسه چرب هیچ چیز به خودش نمی‌گیرد.

– پی‌اوی سه‌ر راست شریکی خه‌لکه؛ یعنی: مرد درست کار شریک مردم است.

– دوست ته‌ویه ته‌مگرینی، دوزمن ته‌ویه ته‌مکه‌نینی؛ یعنی: دوست آن است که مرا به گریه می‌اندازد و دشمن آن است که مرا می‌خنداند.

– قسه که‌وته زار ته‌که‌ویته شار؛ یعنی: سخن که از زبان جاری شد، در شهر پخش می‌شود.

• هنر و صنایع دستی

هنر و صنایع دستی، ذوق، علاقه و بینش فرهنگی هر جامعه‌ای است که ریشه در اعتقادات مذهبی، باورهای ملی، وضعیت اقلیمی و نیازهای آن جامعه دارد و بخشی از هویت تاریخی، فرهنگی و اجتماعی ما را روایت می‌کند. در هر گوشه‌ای از استان کردستان، اعم از شهر و روستا و حتی در میان عشایر، با هنرهای دستی بسیار زیبا و ظریف که نتیجهٔ رنج و زحمت بسیار است و در عین حال کاربرد عینی، مادی و اجتماعی دارند، روبه‌رویم. هنرهای دستی استان کردستان از شهرت و اعتباری جهانی برخوردارند که غیر قابل تصور است.

در کردستان تهیه و تولید انواع فرآورده‌های دستی از دیرباز مرسوم بوده و بسیاری از مردم کردستان در کارگاه‌های صنایع دستی مشغول به کارند. در واقع صنایع دستی استان بخشی از فرهنگ مردم استان کردستان است که بر اساس نیاز و خلاقیت در طی زمان شکل گرفته است. اکثر تولیدات هنرهای سنتی، به ویژه صنایع دستی شامل فرش و گلیم، سجاده، نمد، گیوه و نازک کاری جزء سوغات استان محسوب می‌شوند.

شکل ۶-۳- نمونه‌هایی از صنایع دستی استان

قالی و گلیم استان کردستان از لحاظ تنوع رنگ، اصالت طرح و کیفیت آن شهرت جهانی دارد. مهم‌ترین نوع قالی این استان در شهرهای سنندج و بیجار بافته می‌شوند. از سوی دیگر شاید بتوان گفت بعد از فرش، مهم‌ترین سوغات استان صفحه شطرنج و سایر مصنوعات نازک کاری است که توسط هنرمندان این حرفه‌ها عرضه می‌شود.

بیشتر بدانیم

• خانواده و خویشاوندی

ساخت خانواده و خویشاوندی کردها مانند دوران باستان پدر تباری است. در گذشته خانواده کرد به شکل «گسترده» بود و شامل پدر، مادر، فرزندان و نوادگان می‌شد. امروزه رشد صنعت، جابه‌جایی جمعیت و شهرگرایی باعث تغییر خانواده کرد به نوع «هسته‌ای» شده که با ازدواج یک زن و یک مرد تشکیل می‌شود. فرزندان این خانواده بعد از رسیدن به سن بلوغ قانونی و ازدواج، کانون خانواده جدیدی را تشکیل می‌دهند. با این حال در مناطق کردتشین بر خلاف بسیاری از مناطق دیگر، پدر و مادر و پدربزرگ و مادربزرگ، چنان‌که سنت دیرینه ایرانیان بوده، احترام خود را نزد فرزندان و نوه‌ها به خوبی حفظ کرده‌اند. پدران و مادران در کردستان همچون درختانی سرسبز، کهنسال و قوی، فرزندان و نوه‌های خود را در سایه‌سار گرم و پر امید خویش جای می‌دهند.

زن در ساختار فرهنگی و ارزشی کردها دارای اعتبار و موقعیت ویژه‌ای است. کردها به اذعان مورخین غربی با وجود تسلط ساختار پدرسالاری به‌عنوان ساختاری فراگیر، نگاه به نسبت برابر گرایانه‌ای به موقعیت و جایگاه زن داشته‌اند.

ازدواج یکی از مناسک مهم گذر فرد به مرحله بزرگسالی محسوب می‌شود. بر همین اساس در فرهنگ‌ها و جوامع مختلف این مرحله با برگزاری آداب و مراسم خاصی همراه است. در فرهنگ کردها نیز مراسم ازدواج مبتنی بر آداب و مراسم ویژه‌ای است که در نوع خود بی‌نظیر است.